NATURCENTRUM AB

BEDÖMNING AV NATURVÄRDEN UTMED MELLOMKVARNSBÄCKEN, SKÖVDE KOMMUN

2017-03-10

Naturcentrum AB, naturvårdsutlåtande - projekt nr 1183

Uppdragsgivare
Skövde kommun

Uppdragsgivarens projektledare
Evalena Öman

Uppdragstagare
Naturcentrum AB, 2014
Strandtorget 3, 444 30 Stenungsund
Tel. 010-220 12 00
ncab@naturcentrum.se

Naturcentrums projektledare
Petter Bohman
Tel. 010-220 12 11
petter.bohman@naturcentrum.se

Inventering och rapport
Petter Bohman, Naturcentrum AB

Omslagsbild
Frusen bäverdamm i Mellomkvarnsbäcken.

Foton i rapporten
Petter Bohman © Naturcentrum AB.

Innehåll

UPPDRAG 4
METODIK 4
RESULTAT 5
DISKUSSION 9
REFERENSER 15

Uppdrag

Naturcentrum AB har på uppdrag av Skövde kommun bedömt naturvärdena längs med norra sidan av Mellomkvarnsbäcken från Väg 26 i väster fram till den nya planerade bilvägen i öster (figur 1). Uppdraget har haft som syfte att bedöma om den föreslagna detaljplanen står i konflikt med några befintliga naturvärden utmed bäcken. De sydligare delarna av detaljplanen ligger inom strandskyddat område.

Förstudier, fältarbete och redovisning har utförts av Petter Bohman (Naturcentrum AB) under februari och mars 2017.

Metodik

Fältbesök

Inför fältbesöket i det aktuella området gjordes ingående studier av flygfoton som syftade till att identifiera områdets olika biotoper. Från 2007 finns en tidigare naturvärdesinventering utförd i området (Ahlén 2007). Resultatet från den inventeringen har också utgjort underlag till bedömningen om detaljplanen står i konflikt med befintliga naturvärden.

Det aktuella området besöktes i fält den 2:a februari 2017. Vid besöket vandrade jag långsamt igenom hela det strandskyddade området från väster till öster. Först längs med bäcken och därefter över den öppna åkermaken. Vidare undersöktes de alléer, äldre täkter och mindre skogsdungar som finns inom det detaljplanerade området.

Det område som undersöktes och bedömdes har fastställts av Skövde kommun och framgår av figur 1.

Figur 1. *Detaljplanerat område norr om Mellomkvarnsbäcken. Mörkgrönt markerar lövskogsbårdens utbredning. Ljusgrön markerar brukad åkermark som inte bebyggs. Streckat grönt markerar grönstrukturer i form av alléer och grönytor. Blått markerar planerade dagvattendammar.*

Bedömning av naturvärden och risker för påverkan

Eftersom en tidigare naturvärdesinventering genomförts i det aktuella området fanns det inget behov av att än en gång göra en fullskalig naturvärdesinventering. Istället gjordes nu en bedömning av om naturvärdena fortfarande fanns kvar och om den planerade bebyggelsen står i direkt konflikt med något av de utpekade naturvärdena. Risken för påverkan på naturvärden bedömdes särskilt noga i den strandskyddade, södra delen av det detaljplaneområdet.

Vidare togs översiktliga förslag fram på hur naturmarken i detaljplanen kan skötas för att gynna biologisk mångfald. Dessa presenteras kortfattat under rubriken ”Förslag på naturvärdeshöjande åtgärder”.

Resultat

Översiktlig områdesbeskrivning

Det detaljplanerade området norr om Mellomkvarnsbäcken mellan väg 26 och den nya planerade bilvägen i öster domineras av två tydliga naturtyper. Längs den södra kanten slingrar sig Mellomkvarnsbäcken med tillhörande bäckravin och lövskog fram i ett meandrande lopp. Norr om bäcken och lövskogen breder stora åkermarker ut sig. I åkermarken finns fyra små lövskogsdungar runt äldre täkter, en större lövskogsdunge med ett sydvänt bryn samt två igenväxande alléer. Bäckmiljön, lövskogsdungarna och alléerna på åkermarken har klassats som naturvärdesobjekt med höga (klass 3) eller vissa naturvärden (klass 4) i den tidigare naturvärdesinventeringen (Ahlén 2007).

Den brukade åkermarken har inte klassats som naturvärde i naturvärdesinventeringen.

Hela det aktuella området utgörs av sandiga sedimentlager. Närmast bäcken finns möjligen inslag av lera och andra jordarter.

Jag bedömer att resultatet från 2007-års naturvärdesinventering fortfarande stämmer. Naturvärdena är ungefär desamma nu som då de inventerades.

Den öppna åkermarken brukas i nuläget som vallodling och saknar egentliga naturvärden.

Översiktlig bild av åkermarken och lövskogsridån längs med Mellomkvarnsbäcken.

Mellomkvansbäcken med tillhörande lövskogsbård

Områdets i särklass högsta naturvärden finns i och utmed Mellomkvarnsbäcken. Bäcken och den intilliggande lövskogsbåden har ett högt eller mycket högt naturvärde längs med hela den aktuella sträckan. Värdet är dels knutet till vattendraget i sig självt och lövskogen som omger det, samt till den samverkan som sker mellan dessa båda biotoper.

Nästan hela bäcken, med undantag för den västligaste tredjedelen är kraftigt påverkad av bäver. Rakt nedan för den nord-sydgående allén finns en stor damm med en tillhörande bäverhydda. Längre nedströms, i höjd med där den planerade vägen korsar bäcken, finns ytterligare en liten damm. Vidare finns ytterligare enstaka små fördämningar av mindre bäckfåror däremellan. Dammarna har dränkt en stor mängd lövträd och på så vis skapat stora mängder stående död lövved. Död ved har också skapats genom att bävrarna fällt många träd samt genom naturliga vindfällen och stambrott. Sammantaget gör detta att lövskogen utmed bäcken är mycket eller till och med extremt dödvedsrik. Den döda veden gör att beståndet har goda förutsättningar att hysa flera arter av hackspettar, däribland mindre hackspett (bohål/övernattningshål observerades i närheten av där vägen kommer att korsa bäcken), ett rikt insektsliv och rik svampflora.

Just området där vägen kommer att passera bäcken är en av de biologiskt mest värdefulla miljöerna utmed hela den aktuella sträckan. Här är tillgången på död ved extremt hög och på grund av mindre fördämningar har bäcken delat upp sig i flera fåror med våtmarker emellan.

Lövskogen som omger bäcken domineras av klibb- och gråal samt björk men här finns också inslag av asp, hägg, sälg, lönn, ek, hassel och någon enstaka gran.

Mellomkvarnsbäcken slingrar sig fram i södra delen av planområdet. Bäcken kantas av lövskogsbårder på vardera sidan.

Alléer och skyddsvärda träd

Genom området löper två alléer. En i nord-sydlig riktning och en i öst-västlig riktning. Båda alléerna har stått oskötta en längre tid och yngre lövsly håller på att växa upp mellan de grövre träden. Björk, ask, alm och lind är de dominerande trädslagen i alléerna. Det vore biologiskt mycket värdefullt om man kan restaurera och återskapa allékaraktären. Genom att röja bort det uppväxande lövslyet och spara de äldre träden skulle alléernas biologiska värde sannolikt öka.

Nära där alléerna går samman finns en märklig ring med ca 20 yngre almar. Träden har uppenbarligen planterats i en sådan ring, sannolikt för att skapa en berså eller likande. Träden har inte beskurits på flera år och enskilda stammar börjar nu dö på grund av självgallring.

Strax sydöst om ringen med almar finns en gammal och grov ask med en stor stamskada. Den gamla asken är ett skyddsvärt träd som sannolikt utgör livsmiljö för många arter av insekter. Även detta träd bör sparas och ingå i de planerade grönytorna.

Genomgående bör man sträva efter att spara sälgar i grönytorna eftersom dessa är en viktig födoresurs för pollinerande insekter och livsmiljö för flera vedlevande insekter. Sälgarna kan bli en värdefull födoresurs för de insekter man kan komma att gynna med de nedan föreslagna naturvärdeshöjande åtgärderna (se Diskussionen nedan).

Den långa allén som går i nord-sydlig riktning genom hela planområdet håller delvis på att växa igen med yngre lövsly.

Täkterna

De små täkterna som finns uppe i åkermarken har relativt låga naturvärden. I flera av täkterna finns grävling-/rävgryt. Här och var finns enstaka äldre sälgar som har ett tydligt biologiskt värde.

Åkermarken

Den brukade åkermarken i det detaljplanerade området saknar naturvärden. Marken används för vallodling. Vid fältbesöket kunde jag inte avgöra om marken gödslats eller på annat sätt påverkats. Jordmånen består av sandiga sedimentlager och är sannolikt väldränerad.

Den öppna åkermarken används för vallodling och saknar i nuläget egentliga naturvärden.

Diskussion

Detaljplanens påverkan på befintliga naturvärden

Åkermarken

Jag ser inga konflikter mellan naturvärden och detaljplanen på den brukade åkermarken. Åkermarken saknar i nuläget naturvärden.

Marken är däremot sandig och väldränerad och bör därmed kunna bli näringsfattig relativt snabbt efter att gödsling och åkerbruk upphört. Detta medför att det finns goda förutsättningar för att lyckas skapa en värdefull ängsmark på relativt kort tid.

Sanden innebär också att man med små medel kan skapa sandblottor med stort värde för insektslivet, t.ex. ett så kallat ”biparadis”. Sådana naturvårdsåtgärder kan med lätthet kombineras med tillgängliggörande åtgärder. Till exempel kan grusade gångvägar anläggas genom ängsmarken. Parkbänkar, mindre rabatter med nektarrika växter och informationsskyltar kan med fördel anläggas här. Detta skulle öka tillgängligheten till bäckmiljön och dessutom gynna den biologiska mångfalden.

Längs i väster berörs en smal bård av yngre lövträd. Dessa har endast ett mycket litet naturvärde. Områdets samlade värde skulle sannolikt bli högre om dessa träd togs bort till förmån för sandblottor och slåtterängar.

För att skapa, utveckla och bibehålla naturvärden på denna del av detaljplanen kommer det krävas en hel del initiala åtgärder, såsom skapande av sandblottor. Därefter kommer det krävas en naturvårdsinriktad skötsel i from av återkommande slåtter och bortförande av slagen vegetation för att succesivt minska näringstillgången i marken. Initialt kan det krävas att den i dag mycket utarmade floran förstärks genom insådd och plantering av typiska ängsmarksväxter. Efter att en sandig ängsmark med spridda sandblottor anlagts är denna miljö mycket störningstålig, naturvärdena gynnas på sikt av störning och slitage i form av trampande fötter, lek och andra aktiviteter.

Dagvattendammar

Dagvattendammarna i detaljplanen kan bli viktiga miljöer för en lång rad djur och växter och på så sätt få en positiv betydelse för biologisk mångfald. Exempel på artgrupper som kan gynnas av anlagda dammar är groddjur, fåglar, trollsländor och andra vattenlevande insekter. Dagvattendammarna kan förstärka de redan befintliga naturvärdena i Mellomkvansbäcken genom att de tillför en annan, kompletterande typ av vattenmiljö. En förutsättning för att det ska bli så är att dammarna anläggs på ett naturvårdsmässigt korrekt sätt. Detta blir normalt inte dyrare eller mer komplicerat än om man anlägger dem endast med syftet att jämna ut flödena och rena vattnet. Biologisk expertis måste konsulteras vid planeringen och utformningen av dammarna för att uppnå önskat resultat.

Mellomkvarnsbäcken och lövskogsbården

Min bedömning är att största delen av den aktuella bäcksträckan inte kommer påverkas nämnvärt av detaljplanen. I planen föreslås ett antal gångvägar på båda sidor om vattendraget och dessutom ett par gångbroar tvärs över. Om dessa vägar anläggs på ett sådant sätt att stor hänsyn tas till lövskogsmiljön och att broarna byggs på ett sätt så att vattendragets naturliga flöde och lopp inte störs bör påverkan bli liten.

Det är viktigt att beakta bäverförekomsten i Mellomkvarnsbäcken. Bävrarnas beteende att bygga dammar och fälla träd kan innebära att vattennivån tillfälligt stiger kraftigt på vissa platser. Därför bör man inte anlägga gångvägar alltför nära vattendraget, särskilt inte i låglänt terräng.

Bävrarna är mer eller mindre nattaktiva och normalt inte särskilt störningskänsliga. Därför bedömer jag risken för att bävrarna ska flytta på grund av ökad mänsklig närvaro som liten. Den lokala bäverpopulationen bör snarast ses som en tillgång som höjer områdets rekreationsvärde och känslan av vild tätortsnära natur.

Den planerade vägbron över bäcken

Den del av bäcksträckan där den planerade vägbron kommer passera tillhör en av de biologiskt mest värdefulla sträckorna i det aktuella området. Här finns det gott om död lövved och bäcken har delat upp sig i flera mindre fåror med små fuktstråk emellan. Bävrarna har gjort en mindre fördämning i närheten av denna plats. I en björkhögstubbe hittades ett bohål/övernattningshål av mindre hackspett.

För att minimera den negativa påverkan på bäcken är det viktigt att bevara bäckens naturliga lopp och flöde. Man bör ge tillräckligt med plats för bäcken att svämma över på ett naturligt vis, skapa nya lopp och beakta att bävrarna kan komma att anlägga en större damm på platsen.

Det är också viktigt att bibehålla så mycket av den döda veden som möjligt, både stående och liggande för att inte försämra för alla de arter som är knutna till detta substrat, t.ex. mindre hackspett och en lång rad insekter.

Där den planerade vägbron ska korsa Mellomkvarnsvägen finns det gott om död ved och här delar bäcken upp sig i flera små bäckfåror.

Alléer och skyddsvärda träd

Planområdet berör de två alléerna, några lövskogsdungar och ett bryn med några skyddsvärda lövträd. Alléerna och brynet med skyddsvärda träd samt den större lövträddungen är markerade som grönytor i detaljplanen och ska därmed bevaras. Delar av de biologiska värdena i alléerna hotas av uppväxande sly som skuggar stammarna. Genom försiktiga röjningar i alléerna, så att solen åter når ner till de grova lövträdsstammarna, kan man återskapa naturvärden. Man bör sträva efter att bevara så många av de grova lövträden som möjligt. Dels för att dessa träd har biologiska värden och dels för att man redan har två färdigutvecklade alléer. Om man istället avverkar de gamla träden och planterar nya kommer det att ta mycket lång tid innan alléerna når en ålder då de börjar bli biologiskt intressanta.

Ringen med planterade almar i närheten av där alléerna går ihop kan bli ett värdefullt inslag i områdets boendemiljö. Träden har inte beskurits på flera år och enskilda stammar börjar nu dö till följd av självgallring. Denna ring av almar och andra äldre träd i anslutning till alléerna bör kunna lämnas kvar i de avsatta grönområdena.

Strax sydöst om ringen med almar finns en gammal och grov ask med en stor stamskada (se karta X). Den gamla asken är ett skyddsvärt träd som sannolikt utgör livsmiljö för många arter av insekter. Asken står i ett område som är markerat som naturmark i detaljplanen och kommer därför inte att beröras av byggnationer.

Genomgående bör man sträva efter att spara sälgar i grönytorna eftersom dessa är en viktig födoresurs för pollinerande insekter och livsmiljö för flera vedlevande insekter. Sälgarna kan bli en värdefull resurs om man väljer att anlägga ett ”biparadis” i åkermarken mellan bebyggelsen och bäcken.

I närheten av där alléerna går ihop finns en märklig ring med almar som sannolikts anlagts som en berså. Med rätt skötsel kan denna trädring på sikt bli ett värdefullt inslag i boendemiljön

Förslag på naturvärdeshöjande åtgärder

I det detaljplanerade området norr om Mellomkvarnsbäcken finns mycket goda förutsättningar att med relativt små medel göra åtgärder som väsentligt skulle höja områdets naturvärden och förstärka den biologiska mångfalden. Sådana åtgärder kan vara att anlägga blomrik ängsmark och ett biparadis. Den öppna åkermarken mellan bäcken i söder och den planerade bebyggelsen i norr är en på många sätt utmärkt plats för sådana åtgärder.

Grönytorna mellan bäcken och bebyggelsen bör skötas som ängsmark istället för konventionell gräsmatta. Detta innebär att marken slås en, eller under de första åren, ett par gånger per sommar. Det är mycket viktigt att den slagna vegetationen forslas bort så att näring succesivt tas bort från marken. Den näringsfattiga marken ger förutsättningar för en blomrik ängsmark med stort biologiskt värde och högt rekreationsvärde. Om slagen vegetation lämnas kvar kommer markens näringsinnehåll på sikt att öka, med följd att högvuxet gräs tar över på bekostnad av blommande örter. Eftersom marken brukats som vallodling är floran i dagsläget kraftigt utarmad. Därför kan det krävas att man initialt sår eller planterar in en del typiska ängsväxter för att relativt omgående skapa blomrikedom.

Den sexfläckade bastardsvarmaren är en ovanlig fjäril som gynnas när man skapar ängsmarker istället för konventionella gräsmattor.

Att anlägga ett ”biparadis” är en enkel åtgärd. Ett biparadis är en konstruerad miljö där man skapar gynnsamma förutsättningar för vilda, hotade bin och andra steklar i synnerhet och andra insekter i allmänhet. De viktigaste strukturerna i ett biparadis är öppna, solexponerade sandblottor och skärningar (boplatser) och blomrika ängsmarker (födoresurs).

Det finns flera anledningar till varför ett biparadis skulle vara särskilt enkelt och betydelsefullt att skapa norr om Mellomkvarnsbäcken.

- Den sandiga och väldränerade åkermarken ger mycket goda förutsättningar för att relativt snabbt kunna skapa blomrika ängsmarker.
- Stora delar av marken i detaljplanen är sandig vilket gör att man har många valmöjligheter rörande placeringen och anläggandet av ett eventuellt biparadis.
- Sanden är ytlig vilket innebär att man enkelt kan skrapa fram sandiga markblottor, strukturer och skärningar.
- Ett väl anlagt bipardis kan ge ett betydande rekreationsvärde. Med hjälp av stigar, bänkar och informationsskyltar kan man skapa en för människor mycket trivsam plats. Ett biparadis norr om Mellomkvarnsbäcken skulle sannolikt leda till att områdets besöktes och nyttjades mer av Skövdes invånare.
- Ett välbesökt biparadis skapar en mycket bra möjlighet att sprida kunskap om natur och ekologi till stadens invånare.
- Konstruerade biparadis är en naturtyp vars naturvärde gynnas av markstörningar och slitage. Detta medför att det inte finns någon konflikt mellan platsens naturvärden och att många människor vistas där.

Det finns flera exempel på tätorter som anlagt biparadis i syfte att gynna den biologiska mångfalden samtidigt som man skapat rekreationsområden för invånarna. Nedan beskrivs mycket kortfattat två sådana exempel.

I Växjö anlades 2010 ett ca två hektar stort biparadis i Bokhultets naturreservat söder om staden. Detta var en mycket omfattande åtgärd där man utgick från en stor plan yta och byggde upp topografiska strukturer, planterade pollen och nektarrika växter samt enstaka buskar och träd. Delar av området började skötas som slåtteräng. I anslutning till de fysiska åtgärderna placerade man ut informationsskyltar, anlade stigar och byggde bänkar. Vidare trycktes en broschyr om området och dess naturvärde (Ivarsson 2009). Platsen har med tiden blivit ett populärt besöksmål för Växjöborna och ett bra skyltfönster för kommunens naturvårdsarbete. Området har idag ett mycket högt naturvärde kopplat till en rik insektsfauna och fram till idag har ca 90 olika vilda bin påträffats där, varav flera är mycket sällsynta och hotade.

Ett mer småskaligt biparadis har anlagts i Södra Hällarna i Visbys södra utkanter. Detta består av hästskoformad sandvall, sandblottor och en stapel med död ved med syfte att skapa boplatser för vilda bin. Även denna plats har blivit ett värdefullt område för vilda bin och steklar.

Skyltar och informationscentral vid biparadiset i Bokhultets naturreservat i Växjös södra utkanter. Foto: Andreas Malmqvist, Naturcentrum AB.

En timmertrave med borrade bohål för steklar är ett exempel på en struktur som används i biparadiset vid Södra Hällarna utanför Visby. Foto: Örjan Fritz, Naturcentrum AB.

Referenser

Ahlén, J. 2007. Naturinventering, underlag för planering av bostäder och verksamheter. Naturcentrum AB. Naturvårdsutlåtande, 17 sidor.